

DEPREMİN SOSYOEKONOMİK SONUÇLARI

Humboldt, uzun süren çalışmaları bağlamında "Doğa, özgürlüğün etki alanı ve insanı kapsayan bütünlüktür. Çünkü her bir parçası, diğer parçasıyla eksiksiz, tam bir ilişki içindedir" vurgusunu yapmaktadır.

Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

Peki insanı da kapsayan bir bütünlük neden bir afet, savaş ve yıkım yaşatır? Aslında doğa, en şeffaf, net, yapacakları ve içindekiler olduğu gibi ortada olan bir sistemdir. Burada karmaşık olan, asimetrik bilgi, ahlaki risk, suç ekonomisi, suç önleme paradoksu yaratan, insan denen varlıktır. İnsanlık tarihi boyunca "Doğa" gözlerinde heybetli, büyük ve ulaşılmaz durdukça, insan denen varlığın içindeki bir grup, oluşturdukları sistem ve çıkarları için doğayı hiçleştirerek boyundan büyük savaşa girişmişlerdir. "Savaşa kalkışan bu grup kimdir, amaçları nedir?" diye sorulduğunda, tarihi süreç içinde gerek temel, gerekse kimler olabileceğine dair tanımları görmek mümkündür. Bunlardan öne çıkanlardan biri Webben'in 1899'da ortaya koyduğu teorisindeki "Aylak Sınıfı"dır. Webben'in değişen mülkiyetle şekillenmiş aylak sınıfı kimlerdir? Öncelikle bu sınıfın o günkü temeli; yağmacılık, barbarlık, baskı, korkutma, herhangi bir üretme yeteneğine sahip olmaması ama üretiyormuş gücü ve konumunu elde etmekten oluşmaktadır². Bunlar rahipler, soylular, komutanlar, akademisyenler olarak gruplandırılır. Günümüzün aylak sınıfı maalesef aynı olmakla birlikte, eğitilmiş, eğitimsiz, liyakatsiz, daha vahşileşmiş kapitalizmin arabesk, rant, mülkiyet ve çıkarları önde olan profil olarak tanımlanabilir. Eğitimsiz din insanları, imam, tarikat, cemaatler, politikacı, yönetici, iş insanları, gücü elinde bulunduran akademisyenler, komutanlar sayılabilir. Rantsal cehalet, üretim yeteneksizliği yükseldikçe insanın doğaya her istediğini yapabilecek ve efendisi gibi davranmasına neden olacak büyük bir yanılğı oluşturmaktadır.

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Teorisi Anabilim Dalı.

² Z. Ayyıldız Onaran ve E. Asoy, *Ekonominin İçinden 21 Kavram*, İstanbul, 2020, s.31.

Kendini, doğaya karşı güçlü hissettirecek tüm araçları, göstergeleri kullanmaya çalıştıkça, ortaya gökdelenler, binalar, estetik güzelliği olan ama güvenli olmayan site evler, güvenli iş koşullarına uymayan madenler, termik, nükleer santraller, imara açılmaması gereken ormanlık, tarım alanları, betonla doldurulan denizler giderek arttı. Ancak bu artış, taşıdığı rant nedeniyle toplumsal yapıda ahlaki kaymalar meydana getirmeye başladı. Arabesk kapitalizmin ve fast-food insanın, her sektörde oranı arttı. Artık savaş sadece doğayla değil, sürdürülebilir maksimum rant ve iktidar hırsı haline gelmeye başladı. Doğayla savaş onun dikkate alınmamasına dönüştü. Sistemin fırsat maliyeti doğanın yaratacağı olayları hiçleştirmek oldu. Biz buna iktisatta "kötü paralar iyi paraları piyasadan kovmaya başladı" deriz. Burada asıl sorun, doğanın insanı umursamadan kendi dinamiğini takip etmeye devam etmesidir. Dağını harekete geçirir, denizini, okyanusunu coşturur, toprağını, plakalarını oynatmaya, bulutlarını çarpıştırmaya başlar. Aslında nasıl insan yaşamı sürdürmek için belli zamanlarda sisteminin gereğini yaparsa aynısını doğa yapıyor diyebiliriz. Ancak bahsettiğimiz fırsat maliyeti yüzünden, yaşanan doğa olayları karşısında, doğayı önemsemeyen, güçlü olduğunu zanneden insan kararları, üretim tarzları, tüketici farkındasızlığı, afete, felakete, birçok günahsız yaşamın büyük kaybına ve yıkımına neden olur. Tam bu noktada dünya üzerinde yaşanan doğal afetleri ve ülkemizde yaşanan 6 Şubat 2023 sabah 04'te peş peşe meydana gelen depremleri, birkaç boyutta analiz etmek gerekmektedir.

Analizi; Suç önleme paradoksu, Ahlaki risk, Yaşam ekonomisi, Ülkelerin kalkınma durumu başlıkları altında gruplandırabiliriz.

Doğa-İnsan kombinasyonunda her ikisinin de belirli üretim, tüketim süreci vardır. Sorun, bu ikilinin hangisinin temel unsurları, süreç içinde ne ölçüde yabancılaşmaktadır? Marx üretim, insan ve toplumu anlatırken kapitalist üretim tarzında, insanın birçok alanda yabancılaşmasından bahseder. Bunlardan birincisi, "insan üretim sürecinden yabancılaşır: Neyin nerede, hangi koşulda, ne amaç ve sonuçlarla üretileceğine karar verme gücünden insanın tümüyle yoksun bırakılması; iş koşullarının tamamen insanın dışında, ona rağmen belirlenmesi", ikincisi ise "Kaynaklarla bağ kuran paranın, özü, değeri ifade etmesi ve tapılan amaç haline gelmesiyle oluşan yabancılaşma"³dir. Bu maddeleri, doğal afetler ve yaşanan deprem bağlamında, insanın bina üretimini yaparken, doğaya yabancılaşması, umursamaması, parasal, rantsal çıkar büyüklüğünün, üretim malının amacından uzaklaştırılmasına uyarlayabiliriz. Tam bu noktada neyin doğa olaylarının afet ve yıkıma dönüşmesine neden olduğunu göz önüne sermek önemlidir.

Kalkınmışlık Düzeyi ile ekonomik üretim tarzı birbirini etkileyen makro ekonomik temellerdir. Kalkınma, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kişi başına adaletli gelir dağılımı, hukuk, yaşam düzeni, cinsiyet eşitliği yani kısaca donut ekonomisinin korunması gereken kısmına işaret eden temel bölümü ve Birleşmiş Milletlerin Kalkınma amaçları olarak yayınladığı yapısalının tümüdür. Bunları tamamlamış olan ülkelerde doğayla savaş yerine barışa doğru rasyonel bir yol alındığı için, zarar ve kayıpların azaldığı görülmektedir. Yani ders alıp aynı hatanın tekrarlanmadığını söylemek mümkündür. Devletin temsilciliğini yapan hükümetler, güçlü hukuksal ve demokratik düzen içinde, ahlaki riski ve suç önlemeyle ilgili paradoksun ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu aynı zamanda inanırılığı arttırmaktadır. Ahlaki riskin ve suça yönelmeyi hızlandıran paradoksun önlenmesi neden çok önemlidir?

³ Karl Marx, *Grundrise Ekonomi Politğin Eleştirisi için Ön Çalışması*, çev., Sevan Nişanyan, 2018.

Çünkü "Ahlaki Risk" insan temellidir. İnsan davranışlarının yaratacağı durumlar nedeniyle ahlaki boyuttan uzaklaşılması anlamındadır. Kısaca, yönetici, politikacı, üretici, karar verici, tüketici, yasa uygulayıcılarının kurallar, yasalar bağlamında davranış sergilemeyip, çıkar, baskı, bilgisizlik nedeniyle topluma zarar verecek, yani negatif dışsallık yaratacak eylem içinde olmasıdır. Bu kişiler karar verici değil, karar alıcı olduklarından alanları dışında statülere kolayca gelirler. Ciddi boyutlu olumsuzluk ve suç oluştururlar. Maddi ahlaki risk, sonuçları belki telafi edilebilir veya kaybedilen sadece maddiyat ile ilgili iken, yaşamsal ahlaki risk oluşturan eylemler yıkıma, can kaybına, geri dönülmez ağır felaketlere ve tekrarlara neden olur. Bu nedenle Ahlaki riskin hangi piyasa ve sektörlerde meydana geldiği ve sonucu arasında kuvvetli ilişki vardır. Kolayca suça, yıkıma ve yasal olmayan faaliyetlere neden olabilir. Bu tarz durumların bulaşma etkisi yüksektir. Aynı zamanda paradoks çalışmaya başlar.

Suç Önleme Paradoksu; suçu önlemeye, onun negatif zararlarını azaltmak için, karar vericilerin, politika uygulayıcılarının bazı karar ve uygulamalara başvurmasıdır.

Buradaki amaç kayıplarını telafi etmek, illegal piyasalarda (vergisini ödememek, kayıtdışılık, yaşam riski bina üretmek) gerçekleşecek yada gerçekleşen üretim, tüketim ve sorumsuzluğu azaltmaya yönelik kararlar sonucunda meydana gelir. Politika uygulayıcılarının, toplumdaki inanırılık ve güvenilirlik temelsizliğini gözardı etmeleri nedeniyle uygulamaya soktukları yaptırımlar, yasal piyasalarda yer alanları da illegal piyasalara kanalize eder. Örneğin; bir ekonomide sürekli vergi affı çıkarıldığını düşünün. Ama Maliye Bakanlığı yeterli derecede vergi toplayamıyor. Bunun çözümü olarak vergi oranlarını arttırıyor ve vergi affı çıkarıyor. Her zaman vergi affı olacağını bilen vergisini ödeyenler, vergi yükü arttıkça vergi ödememe yolunu tercih eder. Daha fazla vergi

kayıbı oluşur. Karar vericiler, özellikle yaşam alanları ve inşaat sektöründe af geçmişli önlemler almaya kalktığında, meydana gelen rant, beklenti, gerek üreticiyi, gerek tüketiciyi ve gerekse de otoriteyi, bunun üzerinden illegal çıkar beklentisine itecek sonuçları yaratacak ve ihmal edilen büyüklüklerin yıkıcılığına neden olacaktır.

Deprem, dünyanın oluşumundan beri belli bölgelerde yeraltını oluşturan katman ve plakaların belirli dönemlerde oluşan sismik dalgaları şeklinde, yeni oluşumlara kırılmalara, enerji çıkışına dayanan doğa olayıdır. Bilim ve insan uyumlaşana kadar ciddi boyutlu kayıplar ve değişim yaratmıştır. Ancak günümüzde ülkeler bağlamında analiz edildiğinde, özellikle kalkınmasını tamamlamamış, üretiminde kendine özgü marka, sermaye, üretim tarzlarını yaratamamış, üst yapının din, gelenek gibi bağımlılık etkisinin yüksek olduğu, uluslararası alana göre geleneksellikten kurtulamamış, demokrasi, hukuk, bilimde sorunu olan ülkelerde yıkıcılığı daha ağır görülmektedir.

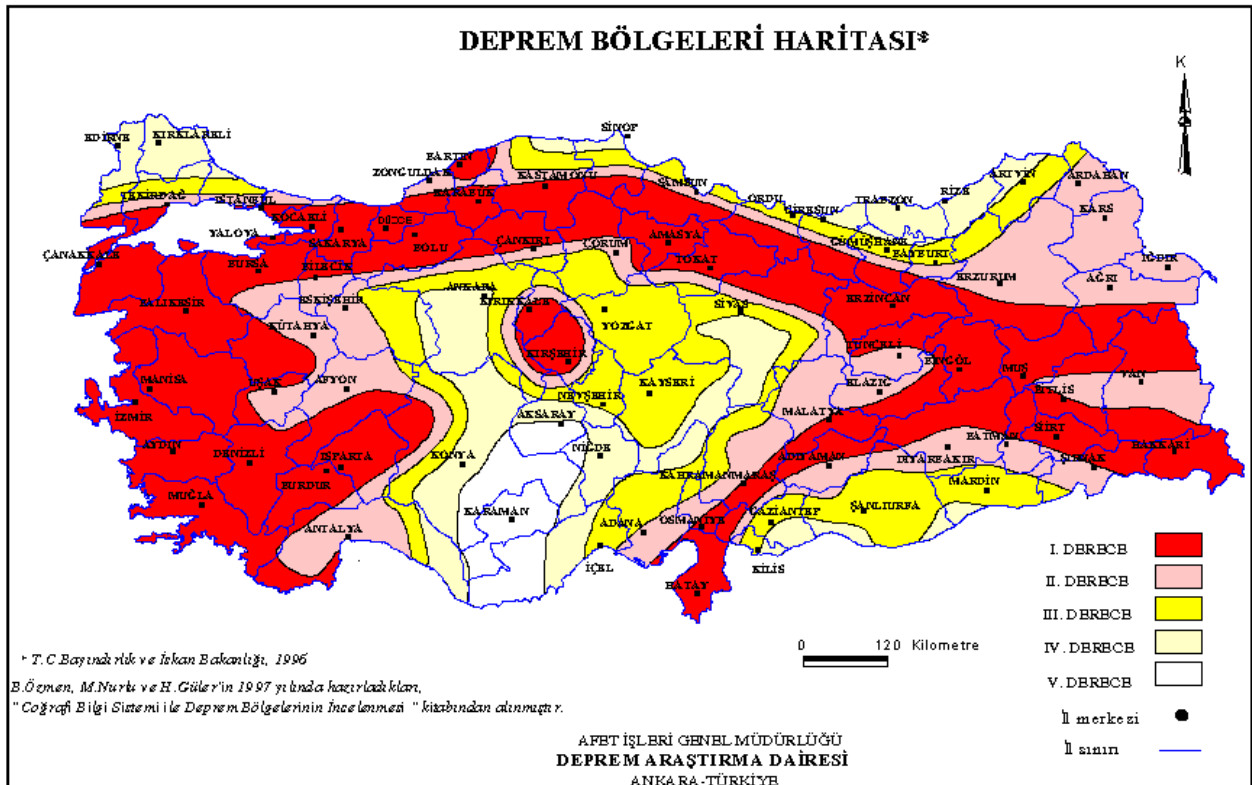
Türkiyede yaşanan depremleri analiz ettiğimizde hem ekonomik, hem ahlaki risk, hem de suç önleme paradoksu açısından sonuçlar karşımıza

çıkılmaktadır.

Türkiye, güçlü deprem faylarının olduğu ve ciddi anlamda büyük depremler ve bu depremlerden büyük kayıplar yaşamış bir ülkedir. En önemli yakın tarihli deprem 17 Ağustos 1999 depremidir. 1999'dan günümüze 24 yıllık bir periyot ve depremle ilgili bilgilere sahiptir. Ancak 6 Şubat Kahramanmaraş Depremine bakıldığında, ders alınmadığı göz önüne serilmektedir. Kurumlar, ekonomi, bina ve yaşam ekonomisi açısından doğanın hiçe sayılarak hareket edilmesi nedeniyle yukarıda değindiğimiz her şeyin gerçekleştiği görülmektedir.

Aşağıdaki Türkiye'nin deprem fay haritası bir ülkenin jeolojik, coğrafi ve risk yapısı hakkında çok net bilgi vermektedir. Buna rağmen, yaşam ekonomisinin temeli olması gereken yaşanabilir güvenli alanlar, çocuk, yaşlı dostu kentler, doğa uyumlu evler yerine kurumsallığı ihmal edilmiş şehirleşme görülmektedir.

Politik beklentiler nedeniyle iyileştirme, yenileme veya taşıma yapılması gereken binalara imar affı tehlike olmuştur. Aynı zamanda artan boyutlu liyakatsız insanların türemesine, suç

önleme paradoksunun çalışmasına neden olan, rant temelli bina üretiminin artmasına göz yumulmuştur. Buradaki suç; binanın üretildiği bölgenin tarım veya güvenli alan olması gerekirken, parasal ve siyasi çıkar için, fay hatlarından uzakta kurulması şart olan şehirlerin, tam tersine bu hat üzerinde kurulmasına izin verilmesidir. Dolayısıyla caydırıcılık ortadan kalkmış, riskli bölgeler yoğun yerleşim bölgesi olmuştur.

Ahlaki risk, karar vericilerin, işini kurumsal yapacak müteahhitler yerine çıkar maksimizasyonunu öne çıkaranlara, ayrıcalıklar tanımaları ve onların depreme dayanıklı bina değil minimum maliyetli bina üretme kararlarıdır. Dolayısıyla hayatta kalma risk katsayısı yükselmiştir. Burada depremin ekonomik etkileri, çok büyük olmasına rağmen yıkım, kamu kurumlarının hantallığı, yavaşlığı nedeniyle ikinci planda kalmaktadır.

"Bundan sonra ne yapılmalı?" diye kesin ve net

bir şekilde sorulmalıdır. Planlama, organizasyon, bölge analizi, depremzedeleri ait olduğu bölgeden uzaklaştırmadan sosyal devlet mantığıyla ücretsiz, yaşam güvenli yapılanma gereklidir.

Çocuk-yaşlı demeden kendi üretimini eskisinden daha iyi ayağa kaldıracak liyakat, hukuk, adalet, eşitliğin ön planda olacağı çözüm planlaması ve uygulaması gerekmektedir. Aylak sınıflı değil liyakata dayalı sınıflar ön plana çıkmalıdır.

Kısaca, her türlü rant, çıkar nedeniyle oluşan ahlaki tehlikenin halka yükleyeceği yaşam maliyetinden büyük olmamalıdır.

KAYNAKÇA

Marx, Karl. *Grundrise Ekonomi Politiğin Eleştirisi için Ön Çalışması*. Çev., Sevan Nişanyan. 2018.

Ayyıldız Onaran, Zahide ve E. Asoy. *Ekonominin İçinden 21 Kavram*. İstanbul, 2020.